De schrijver met

De vondeling Rémi, de zwerver Vitalis en het aapje Joli-Coeur – wie is er niet mee groot geworden. Het beroemde kinderboek 'Alleen op de wereld' is opnieuw vertaald. Maar is al dat negentiende-eeuwse sentiment nu nog wel te pruimen? De barre wereld van Hector Malot.

Hans Hoenjet

Waarom grijpen steeds meer volwassenen naar kinderliteratuur? Worden ze geplaagd door een groeiende weerzin jegens veelgelaagde, moeilijke romans en lezen ze daarom liever *De negerhut van oom Tom* of *Zorro* in plaats van *Allerzielen?* Of het nu met de infantilisering van de samenleving of met de terugkeer van het verhaal met een begin, een midden en een eind heeft te maken, kennelijk voorzien kinderboekenschrijvers in een behoefte die grote-mensen-schrijvers schromelijk verwaarlozen.

Bij De Arbeiderspers hebben ze dat goed begrepen. Daar bestaat de imprint Archipel, die grossiert in wat de Engelsen zo mooi '*a good read*' noemen. Literair verantwoord proza met een scheutje romantiek, erotiek en spanning, geschreven met een schuin oog op de belangrijkste doelgroep van menige hedendaagse uitgever: vrouwen van veertig jaar en ouder. Tel daarbij op dat het Boekenweekthema van dit jaar 'Familiealbum' is en het hoeft niet te verbazen dat ze bij De Arbeiderspers op het idee kwamen de beroemde tranentrekker *Alleen op de wereld* opnieuw uit te brengen.

Afgezien van de vijftien jaar geleden verschenen editie van Loeb, die wordt ontsierd door slordigheden en vertaalfouten, bestaan er talloze Nederlandse uitgaven van deze universele smartlap. Het zijn meestal verkorte en bewerkte versies van derderangs vertalers, die er met de pet naar gooiden 'omdat het toch maar voor kinderen is'. Wie de 82ste druk van Van Goor naast het origineel legt, valt van de ene verbazing in de andere. Hele alinea's zijn weggelaten of gewetenloos verminkt. Stupiditeiten en vertaalfouten zijn nooit verbeterd. Het werd dus tijd voor een onverkorte editie van *Sans Famille* die recht doet aan de klassieker van Hector Malot.

Hoe vindingrijk en puntig de nieuwe vertaling van August Willemsen ook is geworden, toch dringt zich een vraag op. Is *Alleen op de wereld* nog genietbaar voor volwassen lezers of hoort het thuis in het Leesmuseum voor Jeugdsentiment?

Eigenaardig genoeg is over de schrijver van *Sans Famille* bitter weinig bekend. Agnès Maleville uit Normandië, achterachterkleindochter van Malot, werkt aan zijn eerste biografie, die rond Pasen zal verschijnen. "Maar dat zal wel later worden," meldt ze berustend. "Ik vind het in elk geval verrukkelijk dat de Hollanders zich zo voor mijn betovergrootvader interesseren."

Maleville woont in La Bouille, het geboortedorp van Hector Malot (1830-1907), waarover Flaubert ooit mismoedig schreef: "Het idee om hierheen te komen moet je uit je hoofd zetten. Dit dorp bestaat uit een kade met zo'n twaalf huizen." In dit gehucht aan de Seine groeide Malot op. Zijn voorliefde voor de scheepvaart en voor avonturenverhalen werd hem ingegeven door zijn moeder, dochter van een loods, die een begenadigd vertelster moet zijn geweest. Op school werkte Hector alleen voor de vakken die hem boeiden: geschiedenis en taal. Liever verslond hij boeken als *Robinson Crusoë* en *Gil Blas* en droomde hij van een toekomst als schrijver.

Malot's vader was een strenge bourgeois, die andere plannen met zijn zoon had. Hector moest hem opvolgen in het notariaat en was voorbestemd om rechten te gaan studeren. Vader Malot stuurde hem naar een internaat in Rouen. In een van Malot's romans voor volwassenen, *Les amours de Jacques*, staat te lezen dat de jonge Hector het gevoel had 'gevangen gezet te worden' op het Lycée in Rouen en dat de leraren stompzinnig waren, omdat ze alleen 'de methode van het van-buiten-leren' praktiseerden. Later zou Malot in *Sans Famille*, bij monde van Vitalis, allerlei Rousseau-achtige opvattingen over onderwijs propageren. Over zijn geschiedenisleraren was hij wel te spreken; hun vertelkunst zette zijn verbeelding in vuur en vlam. "Ware verloskundigen van de ziel," zou hij ze later ietwat geëxalteerd noemen.

Al op het Lycée gaf Hector blijk van zijn hervormingsgezinde aard door met vrienden het blad La Revolte op te richten, met als veelzeggende ondertitel Journal hebdomadaire, union morale et littéraire des collégiens rouennais. Op zijn 23ste verliet hij zijn ouderlijk huis om in Parijs een bestaan op te bouwen. Hij schreef artikelen over botanie, sportbeoefening en gezond-

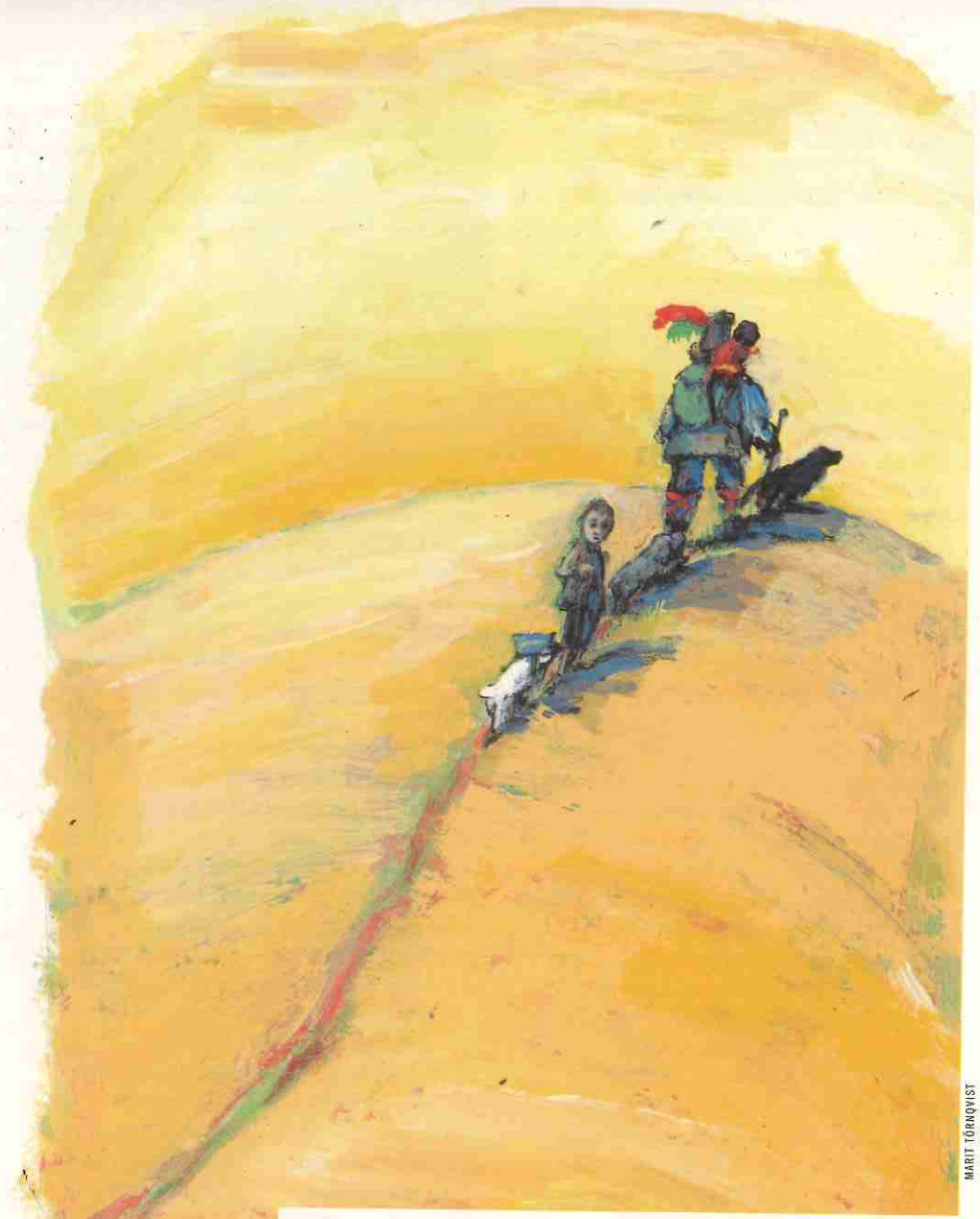

MARIT TÖRNQVIST

heid. Daarnaast had hij een literaire rubriek, die hem in staat stelde schrijvers als Victor Hugo te ontmoeten. Na vijf jaar zei hij de journalistiek vaarwel.

Sinds 1865 wijdde Malot zich met ijzeren plichtsbetrachting aan een oeuvre dat zou uitgroeien tot meer dan zestig romans. In zijn trilogie *Victime de l'amour, Les amours de Jacques* en *Le docteur Claude* liet hij zich kennen als een bevlogen reformist. Hij hekelde het huwelijk als financieel contract, pleitte voor de legalisering van echtscheiding en propageerde de afschaffing van kinderarbeid. Net zoals in *Alleen op de wereld* had hij oog voor het lot van misdeelden en paria's. Kinderarbeid attaqueerde hij fel.

Malot schreef zijn romans, zoals de meeste negentiende-eeuwse auteurs, eerst in feuilletonvorm voor de dagbladen. Vervolgens verschenen de afleveringen in boekvorm. Daarna molk hij ze commercieel verder uit door ze aan de provinciale pers te slijten. Zijn productiviteit stelde hem in staat van de revenuen van zijn werk een riant chalet in Fontenay-sous-Bois te kopen.

Een rebelse bohémien, libertijn of salontijger was hij allerminst. Veeleer gold hij als een saaie, nobele man, die door zijn collega's 'de schrijver met het grote hart' werd genoemd. Zijn populariteit was groot, maar tussen reuzen als Maupassant, Zola, Flaubert en Victor Hugo zou zijn reputatie later snel verschrompelen. Ofschoon hij werd geprezen door toonaange-

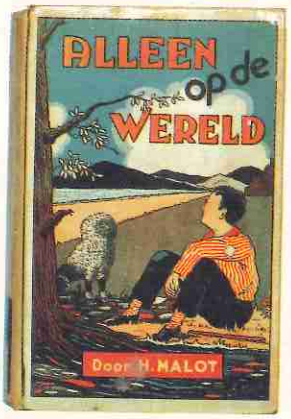

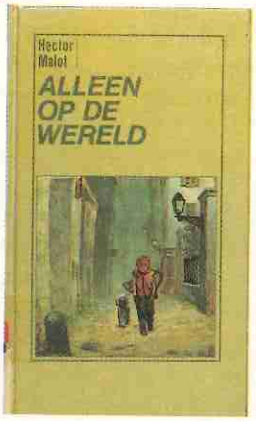

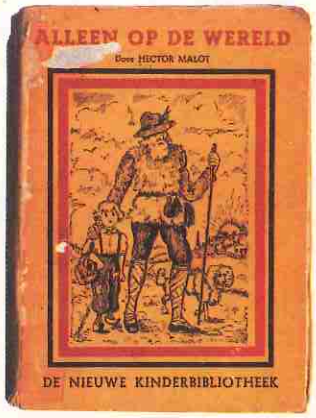

Boven: Omslag van de nieuwe uitgave van 'Alleen op de wereld'

het grote hart

vende critici als Taine en Sainte-Beuve, vermelden Franse literatuurgeschiedenissen hem niet of wordt hij op zijn hoogst in een voetnoot genoemd.

De enige pikanterie waarop Malot betrapt kan worden, is zijn buitenechtelijke verhouding met Anna Dariès. "Vanwege haar trotseerde Malot allerlei verboden," ontdekte biografe Agnès Maleville. "Ze was getrouwd met een Duitser die ze in de steek liet en van wie ze een dochter had." Destijds was echtscheiding illegaal in Frankrijk. Het lukt Anna ten slotte haar huwelijk in Duitsland te laten ontbinden en in 1867 met Malot te trouwen.

De eerste uitgave van *Alleen op de wereld* was opgedragen aan Lucie, de dochter uit Malot's eerste huwelijk. Anna overleed in 1880. Een jaar later hertrouwde Malot met de schrijfster Marthe Oudinot. Nadat hij in 1896 in *Le roman de mes romans* had teruggeblikt op het ontstaan van zijn oeuvre, sloot hij zijn schrijversloopbaan af. Tot zijn dood in 1907 zou hij met Marthe de wereld bereizen.

Het schrijven van *Alleen op de wereld* besloeg slechts een korte periode in Malot's productieve leven. Het idee was niet eens afkomstig uit zijn koker. Het was uitgever Hetzel die een didactisch getint kinderboek bij hem bestelde. Het moest leerzame beschrijvingen van de Franse regio's, de opkomende (mijn)industrie en de aard van verschillende bevolkingsgroepen bevatten. Kortom, een panoramisch overzicht van het Frankrijk van rond 1880. Malot had al ruimschoots bewezen dat hij meeslepend over de zeden en mores van allerlei lagen van de Franse samenleving kon schrijven. Vertegenwoordigers van de clerus, de bourgeoisie, de arbeidersklasse, de aristocratie bevolkten zijn veelgelezen romans voor volwassenen. Hij was geen vormfetisjist als Flaubert en beoefende niet de slaapverwekkende beschrijvingskunst van zijn kunstbroeders.

Malot leek de ideale kandidaat voor het project. De uitgever dacht aan een informatief en spannend avonturenverhaal over vijf, zes kinderen uit een arbeidersgezin, die door de dood van de vader over heel Frankrijk werden verspreid. Malot accepteerde de opdracht, maar verloochende zijn ware aard niet.

Nadat hij een paar hoofdstukken aan Hetzel had voorgelezen, eiste de uitgever coupures in de tekst. Hetzel had er niet op gerekend dat Malot zijn niet malse kritiek op sociale misstanden, morele vooroordelen en religieuze hypocrisie in het boek zou verwerken. Malot weigerde elke ingreep in het manuscript en besloot een andere uitgever te zoeken. Uiteindelijk kreeg Hetzel het brave kinderboek dat hij wenste: *Le tour de la France par deux enfants*, dat op de Franse scholen lang als tekstboek werd gebruikt.

Ook Malot glorieerde. De zegetocht van *Sans Famille* begon meteen na de verschijning in 1878. De Académie Française bekroonde het met de Montyon-prijs. Ruim een jaar na dato waren er al zeventien drukken van de persen gerold. Vertalingen verschenen onder meer in Engeland, Amerika, Duitsland, Japan en Nederland. Gerard Keller was de geestelijke vader van de titel waaronder het klassieke kinderboek in Nederland altijd bekend zou blijven. Zijn *Alleen op de wereld* werd in 1882 lovend in De Gids besproken. "De held is geen brave-Hendrikachtige ledepop, maar een wezen van gelijke beweging als wij," stelde de recensent ontroerd vast. "Doch oud of jong,

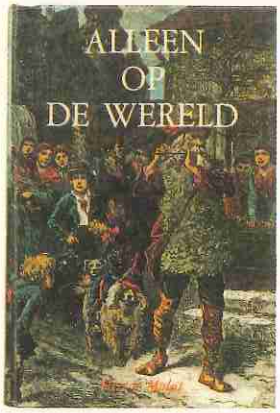

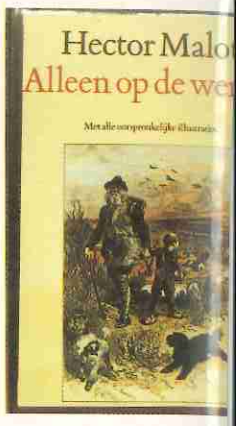

man of vrouw, wie het ook in handen neemt, allen zullen een goeden en weldadigen indruk daarvan ontvangen."

Maar kan Malot's meesterwerk de volwassen lezer van dit fin de siècle nog boeien? Stilistisch in elk geval wel. De vertaling van August Willemsen, trouw aan de geest van het origineel, is fris en levendig. Zelfs de moralistische intermezzo's en uitgebreide streekbeschrijvingen zijn aangenaam om te lezen. Alleen kinderen zullen moeite hebben met de beschrijvingen van de mijnbouw, Franse streken en bevolkingsgroepen. Zulke educatieve uitstapjes houden in hun ogen de handeling alleen maar op. Ik nam de proef op de som en las, net zoals Malot, een paar hoofdstukken aan mijn dochter voor. Ze bleek hoofdzakelijk geïnteresseerd in de vraag of die zielige, maar toch wel flinke Rémi uiteindelijk zijn echte ouders vindt. De rest kon haar gestolen worden.

Voor volwassenen is de hernieuwde kennismaking met *Alleen op de wereld* vooral een aha-erlebnis. De omzwervingen van Vitalis, Rémi, het aapje Joli-Coeur en de hondjes Capi, Zerbino en Dolce en de mijnramp in Zuid-Frankrijk herinnerde ik me nog vaag, het tweede deel over de speur-

Een klus van zeven weken

"Ik zei meteen ja toen me gevraagd werd of ik het wilde doen," zegt August Willemsen, auteur van onder meer *Braziliaanse Brieven* en *De Val*. Hij is terug uit Australië, waar hij twee jaar verbleef en de 500 pagina's van *Sans Famille* vertaalde. "Sentiment en nostalgie speelden natuurlijk mee, maar ik vind ook dat het boek ijzersterk in elkaar zit. Als je Malot vergelijkt met andere romantici, naturalisten en realisten, is zijn stijl puntig en direct. Hij had een feilloos gevoel voor wat kinderen interesseert. Bovendien spreekt *Alleen op de wereld* ook volwassenen aan."

Netto besteedde hij zeven weken aan de klus. "Het was eenvoudig Frans, hoor," zegt hij relativerend. "Ik heb wel voor hetere vuren gestaan." Al te moderne termen en anglicismen vermeed hij welbewust. Evenmin probeerde hij het boek in een ouderwetse stijl te vertalen ("Dat zou ik niet kunnen"). Wel gebruikte hij af en toe termen die door veel jongeren als archaïsch worden ervaren.

"Een woord als 'opdat' is heel gewoon in het Frans. *Enfin que* kun je natuurlijk vertalen met 'in die zin dat' of 'met de bedoeling dat', maar ik vind 'opdat' zo'n mooi woord. Het wordt bijna niet meer gebruikt in de spreektaal, behalve dan door mij. Ach, ik hoefde niet veel te doen om het boek leesbaar te maken, het is gewoon goed geschreven."

Heeft hij nog nagerekend hoeveel kilometer Rémi, signor Vitalis en Mattia in *Sans Famille* afleggen? "Ja, op zo'n grote Michelinkaart. Als je nagaat wat dat jongetje heeft afgelopen! Met Vitalis loopt hij eerst naar Bordeaux, Pau, Toulouse, de Rhône, Lyon, Dijon en vandaar naar Parijs. Later gaat hij met Mattia naar het zuiden om ten slotte de boot te nemen van Boulogne naar Londen. Mensen liepen in die tijd veel meer. Er waren voor voetgangers herbergen langs de weg. Het lijkt me heel goed mogelijk dat ze zo'n veertig, vijftig kilometer per dag aflegden. En dan verzorgden ze nog muziekoptredens in dorpjes. Rémi liep zeker een paar keer de Tour de France!"

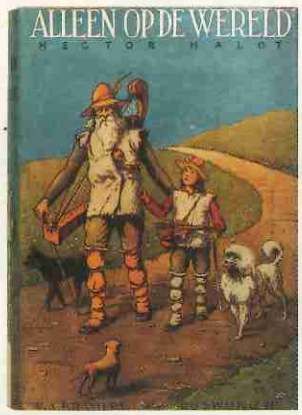

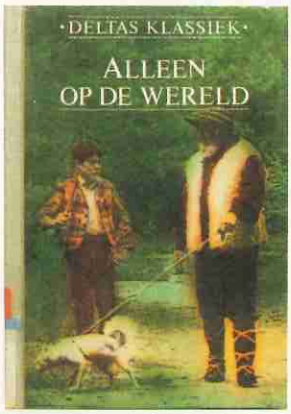

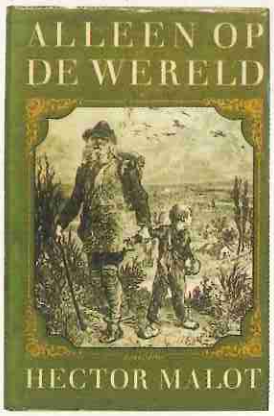

tocht in Engeland was ik zoals de meesten helemaal vergeten. Waarom beklijft die episode niet? Vermoedelijk stopte Malot zoveel persoonsverwisselingen, intriges en verplaatsingen in dat deel, dat ze geen blijvende indruk bij een kind achterlaten.

Maar hoe mooi, hartverscheurend en heerlijk sentimenteel is de eerste helft van *Alleen op de wereld*, parafraseer ik de recensent van De Gids. Daar appelleert Malot aan de grootste angst van elk kind: verlaten te worden. De aartsvaderlijke straatmuzikant en zwerver Vitalis, aan wie zijn pleegvader Rémi verkoopt, is eerst nog een griezelige Blauwbaard, maar ontpopt zich weldra als een halve heilige en ideale opvoeder. De antropomorfe dieren – de ondeugende aap Joli-Coeur en het verstandige hondje Capi voorop – zijn nog steeds aandoenlijk.

Malot verstond zijn vak als feuilletonist uitstekend. Net zoals in een soap eindigt elk hoofdstuk met een cliffhanger. Hoe zal het verdergaan? Wordt Rémi uit de mijn gered? Vindt hij zijn ouders? Overleeft hij het barre winterweer? Het verhaal is een aaneenschakeling van straf en beloning, illusie en desillusie. Na elke idylle volgt een smartelijke ontgoocheling. Hier is geen plaats voor nuances en cynisme; pathos en melodrama zetten de toon.

Volwassen lezers worden door Malot royaal bediend. *Alleen op de wereld* verenigt geraffineerd allerlei genres in één. Het is behalve een ontwikkelingsroman ook een avonturenboek, een reisverhaal, een queeste, een dickensiaans vertoog over armoede én een opvoedkundig traktaat. Het wemelt van de darwinistische opvattingen (het aapje Joli-Coeur staat niet ver van de mens) en refereert aan allerlei archetypische symbolen. Voor tekstexegeten is het een goudmijntje.

Alleen op de wereld blijft ondanks alles een typisch negentiende-eeuws boek. Het past in het rijtje van *Oliver Twist* en *Huckleberry Finn*. Malot laat geen gelegenheid voorbijgaan om zijn aversie jegens de uitwassen van de industrialisering en het primitieve kapitalisme te ventileren. Streken als de Cévennes, Les Landes en de Corrèze zijn nog woest en desolaat, elders rukken de spoorlijnen en de fabrieken al op. Parijs en Londen worden afgeschilderd als broeinesten van armoede, ziekten en criminaliteit. Hoe bekrompen de provincie ook mag zijn, deugden als goed nabuurschap en gastvrijheid worden er nog in ere gehouden. Rémi herademt dan ook als hij de stad verlaat en de vrije natuur ruikt.

Helaas is het slot van *Alleen op de wereld* drakerig en kitscherig. De arme vondeling Rémi, die we als een soort wolvenkind hebben leren kennen, blijkt afkomstig uit een welgesteld milieu. In het laatste hoofdstuk voert Malot alle personages nogmaals ten tonele. Het is bedoeld als een feestelijke apotheose, waarbij iedereen zijn verdiende loon krijgt. De slechte personages zijn dood of aan de bedelstaf, de nobele karakters beroemd en gefortuneerd. Het is allemaal te veel van het goede.

Hier komt Malot's échte aap uit de mouw. Hij betoont weliswaar respect aan armoedzaaiers, zwervers, hinkepoten en andere paria's, maar diep in zijn hart bleef hij een ras-naturalist en een burgerlijke man. Maken bij Emile Zola de personages die voor een dubbeltje zijn geboren en de maatschappelijke ladder beklimmen aan het eind steevast een diepe val, bij Malot krijgt de in een rijk milieu geboren Rémi uiteindelijk datgene waar hij krachtens zijn genen recht op heeft: een kasteel en een weelderig bestaan.

Het zou flauw zijn Malot, een kind van zijn tijd, hierop een eeuw later aan te vallen. Het verklaart wel waarom lezers van allerlei rangen en standen *Alleen op de wereld* met een gerust hart aan hun kinderen te lezen gaven. Het stichtelijke boek was reformistisch tot in elke vezel, maar legde geen bom onder de privileges van de heersende klasse. Grote delen van de bourgeoisie en de aristocratie waren immers, al was het alleen uit lijfsbehoud, doordrongen van de noodzaak van een goede gezondheidszorg, liefdadigheid en menswaardige arbeidsomstandigheden voor het volk.

Jules Vallès, verbannen ex-communard, schrijver en correspondent van Malot, kapittelde hem wel eens over zijn gematigde opstelling. Waarom was hij niet radicaler en socialistischer? 'De rechtschapene' glimlachte en schreef rustig voort in zijn chalet, ver van het literaire rumoer en het politieke gedruis. Liever genoot hij van het kleine geluk in de provincie. Vanuit zijn comfortabele huis in Fontenaye-sous-Bois, gekoesterd door vrouw en kind, stuurde hij zijn tendensromans de barre wereld in. De zee, de natuur, een warm bed en een goed glas wijn, wat wilde hij nog meer? Alleen op de wereld? Iets gruwelijkers kon hij zich moeilijk voorstellen. Ironisch genoeg danken we aan deze saaie huismus het beroemdste zwerversverhaal van de negentiende eeuw.

'De held is geen brave-Hendrikachtige pop, maar een wezen van gelijke beweging als wij. Doch oud of jong, man of vrouw, wie het ook in handen neemt, allen zullen een goeden en weldadigen indruk daarvan ontvangen.'

*Hector Malot: **Alleen op de wereld**.*
Vertaald door August Willemsen.
De Arbeiderspers, imprint Archipel. f49,50.
De biografie van Agnès Maleville verschijnt dit jaar bij Le Rocher.
*Een keuze uit de Nederlandse edities van **Alleen op de wereld** wordt tijdens de Boekenweek tentoongesteld in de Openbare Bibliotheek aan de Prinsengracht in Amsterdam.*